
P r i n o s i

Sveučilište u Splitu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: nikola.bizca@st.t-com.hr

UDK:305+282
Stručni rad
Primljeno 6/2012.

KAKAO RAZUMJETI ROD?

Angažirani uvod u prijevore o rodu u Katoličkoj crkvi

Nikola Bizaca, Split

Uvod

Od prošle je školske godine u sve francuske srednje škole unutar programa *Znanosti i život na zemlji* (SVT) uvedeno jedno novo poglavlje, pod naslovom "Postati muškarac ili žena". Francuski biskupi na to su odmah reagirali, vidjevši u toj inovaciji implicitno uvođenje "teorije roda" u svijet adolescenata. U kontekstu te reakcije, a na poticaj vatikanskog Vijeća za obitelj brzo je u Francuskoj objavljena zbirka tekstova pod naslovom *Gendre, la controverse*, koja okuplja kontroverzna promišljanja kategorije roda od strane raznih teologa.¹ Tako jedan od autora, Tony Anatrella, svećenik, psihoanalitičar i vatikanski savjetnik u pitanjima obitelji i zdravlja, vidi u teoriji roda "totalitarnu ideologiju koja je tiranjskija i zloćudnija od one marksističke, jer razara obitelj i prokreaciju i teži priznanju svih seksualnih orijentacija". Za njega je "teorija roda jedna pojmovna konstrukcija koja nema veze sa znanošću; riječ je samo o jednom mišljenju".²

¹ Conseil pontifical pour la Famille, *Gendre – La controverse*, Pierre Tequi éditeur, Saint Cénére, 2011., 199.

² M. Mégevand, *Théorie du genre: L' Eglise contre-attaque*, Le Monde des religions, od 12. 9. 2011. (preuzeto s interneta 1. 5. 2012: www.lemondedesreligions.fr/dyn/imprimer.php?link=/actualite/theorie-du-genre-l-eglise-contre-attaque-12-09-2011-1828_118-php).

S druge pak strane, imamo najavu velikoga međunarodnog simpozija žena teologinja koji je sazvan u povodu obilježavanja 50. obljetnice Drugoga vatikanskog sabora. Skup o “prisutnosti žena u poslijesaborskoj Crkvi” održat će se u listopadu ove godine na Papinskom sveučilištu svetog Anzelma u Rimu. Organizator skupa je CTI (Koordinacija talijanskih teologinja), u čijem programu među ostalim izričito stoji da se ta teološka udruga bavi “vrednovanjem i promicanjem studija roda na teološkom, biblijskom, patrističkom i povijesnom području u ekumenskoj perspektivi”.³

Prikaz

Ove dvije navedene činjenice svjedoče da na prostoru Katoličke crkve očito postoji zamjetljiv pluralizam u vrednovanju kategorije roda. Jedni ga vide negativno, a drugi ga promiču. Odgovor na pitanje o kakvom je pluralizmu riječ, zacijelo nam može ponuditi knjiga R. Anić *Kako razumjeti rod? Povijest rasprava i različita razumijevanja u Crkvi* (Institut Ivo Pilar, Zagreb, 2011., 193 stranice). Iako nema baš puno stranica, ona informacijski zgusnuto, ali uspješno posreduje uvid u višeznačnost trenutčne percepcije i uporabe roda od strane raznih crkvenih subjekata. Pluralnost unutarcrkvenog teološkog pristupa rodu uvjetovana je činjenicom da je i na razini feminističkih “ženskih studija”, socio-psiholoških i medicinskih istraživanja promišljanje kategorije roda još uvijek podosta daleko od univerzalno prihvaćene jednoznačnosti. Na to ukazuje S. Jakelić u svojoj veoma pozitivnoj uvodnoj recenziji ovog rada.

U značenjski pluralni svijet rasprava o rodu izvan Crkve, a posebno unutar nje R. Anić nas uvodi prikazujući u prvom poglavlju što o rodu i s njim povezanim kategorijama misli G. Kuby u svojoj knjizi *Nova ideologija seksualnosti*. Razlog izbora G. Kuby leži u činjenici što je hrvatski prijevod knjige te njemačke katoličke publicistkinje i prevoditeljice “jedini glas” koji tumači pojam roda unutar katoličkoga kršćanstva u Hrvatskoj. S druge strane, tumačenja G. Kuby svode kategoriju roda na “rodnu ideologiju”, odnosno “rodnu revoluciju” usmjerenu na dekonstrukciju naslijeđenih definicija svih nosivih kategorija odnosa; uvođenje rodne perspektive u zapadna društva i zakonodavstva ona vidi kao dio urotničkog plana kojim se uništenjem tradicionalnih spolnih identiteta i uloga želi zapravo stvoriti “novog čovjeka”

³ *Communicato Stampa del congresso* od 8. 3. 2012.

budućnosti, oslobođenog svih tradicionalnih etičkih obzira. Dakle, rod je sredstvo ideološke borbe protiv kršćanstva, njegova utjecaja na društvo i njegove vizije odnosa među spolovima. Anić se s tim tezama iščitanim iz teksta G. Kuby ne slaže. Ono što posebno izaziva negodovanje naše autorice jest kategoričko uvjerenje G. Kuby da je ovakav njezin pristup rodu jedino ispravno i jedino moguće katoličko tumačenje te kategorije (str. 15-20).

R. Anić ovom knjigom želi pokazati kako shvaćanje rodne problematike G. Kuby nije ispravno, odnosno kako su unutar Katoličke crkve prisutna i drugačija, ali legitimna shvaćanja roda. Svoju priču o rodu ona započinje u drugom poglavlju, pod naslovom *Rod, značenje pojma* (str. 25-33). Pozadinu tog poglavlja tvori uvjerenje G. Kuby da je rod svjetonazorska ideologija u službi razaranja heteroseksualne obitelji i afirmacije homoseksualnih odnos. R. Anić osporava takva tumačenja, pozivajući se na neke suvremene tekstove o rodu koje su objavile značajne crkvene i političke instance. Pritom analizira pojmovnik Europske unije *100 words for equality*, dokument komisije *Justitia et Pax* Njemačke biskupske konferencije iz 2004. pod naslovom *Rodna pravednost i djelovanje Crkve...* Analiza očituje vidljivu razliku između pristupa rodu tog dokumenta i stavova G. Kuby. Naime, za njemačku *Justitia et Pax* rod je društveni i kulturni vid spolne razlike. On je sastavni dio biblijski i teološki utemeljene "rodno osviještene politike", sredstvo promicanja pravednih odnosa među spolovima i razgradnje strukturalnih nepravdi u tim odnosima (str. 23-34).

U trećem poglavlju autorica nudi informativno veoma zgusnut prikaz "ključnih značenjskih prekretnica u povijesti roda". Pojavivši se pedesetih godina u kontekstu operativnog tretmana interseksualaca, pojam roda je sedamdesetih godina prešao na područje društvenih istraživanja. Feministkinje ga rabe za problematiziranje normativne dvospolnosti i hijerarhijskih odnosa moći među spolovima, dok autori poput J. Butler govore o diskurzivnom podrijetlu ne samo roda već i spola. Autorica inače niže čitav niz mišljenja o rodu i njegovu odnosu sa spolom, koja svjedoče o već spomenutom velikom pluralizmu pristupa. Pritom zaključuje kako je vidljivo da rod nije u aktualnim diskusijama "usko" vezan uz homoseksualni kontekst, već uz teme interseksualnosti, transseksualnosti i modernog feminizma. Drugi njezin zaključak je da se u sadašnjim rodnim prijemima događa pomak od shvaćanja roda kao društveno prepoznatljivih vlastitosti ka rodu kao "analitičkoj kategoriji", "metakategoriji" prikladnoj

za istraživanje u raznim disciplinama temâ poput identiteta ili asimetrijskih odnosa moći (str. 35-60).

U četvrtom poglavlju autorica propituje stavove izaslanstva Svete Stolice na nekim važnim međunarodnim konferencijama (Peking, 1995., Rim, 1998., New York, 2000.), na kojima se u kontekstu govora o ravnopravnosti spolova govori o rodu i seksualnoj orijentaciji. Prikazom i analizom tih stavova želi se odgovoriti vidi li Sveta Stolica na tim forumima u kategoriji roda "šifru za homoseksualnost" te, ako je to istina, kako to dokazuje. Tako se u izjavi vatikanskog izaslanstva u Pekingu kojom reagira na govor o rodu i rodnoj pravednosti na toj konferenciji, ne odbacuje pojam roda, ali mu se daje vlastito tumačenje. U njemu se inzistira na biološko/spolnom identitetu muško/žensko ("oba roda"). Odbacuje se svjetonazorsko zagovaranje polimorfности spolnog identiteta te se inzistira na očuvanju komplementarne heteroseksualnosti. Međutim, dopušta se mogućnost propitivanja kulturnog utjecaja na definiranje muških i ženskih uloga koje nisu fiksirane prema "jedinostvenom statičkom obrascu". Iz predočene analize stavova Svete Stolice autorica dolazi do uvjerenja da se u njima razlikuje rod od seksualne orijentacije, odnosno da ti stavovi ne vide u rodu tek šifru za homoseksualnost (str. 62-68).

U svojoj najnovijoj izjavi u povodu donošenja *Deklaracije o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu* Opće skupštine UN-a 2008., Sveta Stolica upozorava na nedostatak jasne i prihvaćene definicije rodnog identiteta u međunarodnom pravu. Usto se odbacuje "rodna ideologija" prema kojoj tjelesni spol potpuno uzmiče pred predodžbom o mogućnosti proizvoljne konstrukcije spolnog identiteta. U rečenoj izjavi rod je naprotiv shvaćen kao stvarnost utemeljena na biološkom spolu muškarca i žene.

U petom poglavlju, pod naslovom *Rod - šifra za homoseksualnost*, pokušava se odgovoriti kako je došlo do toga da se ipak u katoličkoj literaturi o rodu vidi šifra za homoseksualnost. Pritom se Anić usredotočuje na djela američke katoličke spisateljice D. O' Leary te u njezinu promišljanju kategorije roda vidi tipičan primjer dijela katoličkog osporavanja roda u Sjedinjenim Američkim Državama. U svojim djelima O'Leary inače predlaže svoju rekonstrukciju prodora rodne problematike iz, kako ih ona naziva, krugova "rodnih feministica" u političko-pravni diskurs mnogih, a posebno zapadnih država. Ona tvrdi da rodne feministice u suglasju s međunarodnim tijelima promiču kategoriju roda u naglašeno polimorfnoj verziji i da je to dio

samo djelomično obznanjenog urotničkog plana koji ide za promicanjem homoseksualne kulture života. Pod krinkom traganja za oslobođenjem od "esencijalistički" shvaćenih spolnih razlika te od normativno-represivne patrijarhalne heteroseksualnosti, uvodi se pojam roda kao napad na biologiju koji u konačnici teži razgradnji majčinstva, smanjenju broja stanovništva i totalne deregulacije seksualnih odnosa.

Naša autorica se ne slaže s najvećim brojem analiza D. O'Leary. Spočitava joj metodološke nedostatke i svjetonazorski uvjetovano pristajanje uz patrijarhalnu obitelj. Kritizira njezin govor o navodno jedinstvenom poimanju roda na feminističkoj sceni kao i poistovjećenje roda sa šifrom za homoseksualnost. Stavovi Svete Stolice, zapaža autorica, pokazuju veću umjerenost od stavova D. O'Leary, jer Sveta Stolica, uza sve kolebanje, prihvaća pojam roda, ali ga, dakako, čita unutar heteroseksualnog konteksta (str. 69-86).

U šestom poglavlju, pod naslovom *Rod u crkvenim dokumentima*, autorica prikazuje dokumente različitih vatikanskih tijela o rodnoj tematici. U njima je riječ o izrazito doktrinarno-pastoralnom pristupu toj temi, koji nije uvjetovan diplomatskim kontekstom, kao što je to bio slučaj s "dokumentima Svete Stolice", kako ih zove autorica, razlikujući te dvije skupine tekstova. Prikazan je tako dokument Kongregacije za nauk vjere *Pismo biskupima Katoličke Crkve o suradnji muškaraca i žena u Crkvi i svijetu* (2004.). Pismo se prema pojmu roda odnosi isključivo negativno. U tom se pojmu vidi uporište rodne ideologije koja dovodi u pitanje prirodno roditeljstvo i obitelj te instrument polimorfne seksualnosti i homoseksualnosti. Drugi dokument objavilo je Papinsko vijeće za obitelj godine 2000. U tom, prema autorici, "nedijaloškom" tekstu pod naslovom *Brak, obitelj i de facto bračne zajednice* polemizira se s konstruktivističkim teorijama koje umnažaju spolne identitete (rodove). Rod je i u ovom dokumentu promatran na obzoru rodne ideologije čiji je ishod promicanje homoseksualnosti, a ne kao sredstvo analize i promicanja ravnopravnosti muškaraca i žena. Kao neposredni izvor/inspiracija ovakvih razmišljanja u ovom se dokumentu navodi samo jedan prethodni dokument istoga gremija, i to *Obitelj i ljudska prava* (1999.). Autorica se tome čudi, ali to je česta praksa vatikanskih dokumenata da rado upućuju na prethodne dokumente. U navedenom dokumentu o obitelji polemizira se s rodnom ideologijom, uvedenom, zahvaljujući pekinškoj konferenciji o ženama, u kulture naroda. Analiziraju se višeslojni idejni korijeni te ideologije, poput liberalnog

individualizma i radikalnog feminizma, te njezini ciljevi usmjereni k oslobođenju žene putem uklanjanja heteroseksualnog braka/obitelji, a time i života i nacije. Budući da se ovaj dokument ne poziva ni na jedan drugi prethodni službeni dokument, autorica zaključuje da su spomenuti vatikanski dokumenti jedan "zatvoreni sustav argumentacije" koji zbog svoje netransparentnosti sprječava svaku dijalošku raspravu.

U nastavku poglavlja autorica nastavlja tragati za daljnjim izvorom takvih negativnih vatikanskih stavova prema rodu, za koji je u isto vrijeme njemačka *Justitia et Pax* ustvrdila da predstavlja vrijedno, teološki utemeljeno sredstvo za promicanje i provedbu ravnopravnosti muškaraca i žena. Traženi izvor ona nalazi u člancima leksikona koji je objavilo Papinsko vijeće za obitelj 2003., u kojem se obrađuju neki „dvoznačni pojmovi“ iz obiteljskoga i etičkog života. Svoju kritičku pozornost Anić usmjerava na tri članka koji se izričito bave problematikom roda. Ishod njezina vrednovanja tih tekstova jest uvjerenje da oni ne pridonose produbljenu značenja roda ako ga promatraju na obzorju rodne ideologije, da ne uvažavaju i ne interpretiraju korektno svu kompleksnost rasprava o rodu, da od feminizma grade paušalnu sliku neprijatelja, da zanemaruju interdisciplinarnu raspravu o rodu koje su nesvodive na stavove Judith Buttler, da zanemaruju analitičko značenje kategorije roda, da ne razlikuju između morala i politike, da je uočljiva njihova nekritička bliskost s američkim antifeminizmom i katoličkim fundamentalizmom te da u ideologiziranom rodu vide sredstvo za promicanje homoseksualnosti (str. 104).

Nakon uvida u dokumente vatikanskih gremija slijedi poglavlje sedmo, posvećeno prikazu, i to uglavnom na temelju njemačkih autora, recepcije kategorije roda u aktualnoj teološkoj raspravi. U prvom dijelu skicirana su razmišljanja autora koji, u isto vrijeme dok kritiziraju rodne ideologije, govore o korisnosti uporabe pojma roda u teologiji ako je rod prikladno filozofsko-teološki protumačen. Naime, za te autore, poimanje roda koje ne gubi iz vida biološke pa i psihološke temelje razlika, može djelotvorno promicati "rodnu pravednost" muškaraca i žena.

U drugom dijelu poglavlja sažimlju se razmišljanja autora koji u svojem teološkom traganju rabe "analitičku kategoriju" kojom analiziraju društveno-kulturne teološke konstrukcije spola te posvješćuju uzroke patrijarhalne hijerarhizacije spolova. Unutar metodološkog pomaka analitičke pozornosti od roda prema spolu, svaka teologinja na svoj način određuje odnos roda i spola u društvenoj konstrukciji spolova. Istodobno, sve one naglašavaju

nužnost uvažavanja utjecaja spolno/rodnih konstrukcija na predodžbe o Bogu, odnosno na rezultate biblijske egzegeze (str. 105-141). U završnici R. Anić sažimlje rezultate svoje knjige, želeći pokazati da je njezin tekst zaista odgovorio na pitanja postavljena u uvodu, odnosno da je obeskrijepio tezu o "rodnoj ideologiji". Kratak sažetak nosivih ideja knjige ponuđen je još jednom u *Malom pojmovniku* na kraju.

1. OSVRT I NEKA PITANJA

Nakon čitanja ove knjige naš je osobni dojam da je autorica, iako veoma sažeto, uspjela posredovati svu kompleksnost rasprava o rodu u suvremenoj kulturnoj antropologiji, a posebno u vatikanskim razmišljanjima i jednom dijelu katoličke teologije. Isto tako, ova knjiga uvjerljivo pokazuje kako je značenje roda danas toliko pluralizirano i zahvaćeno nedovršenim procesom traganja da rod kao takav nije moguće jednostavno poistovjetiti s aktualnim kulturnim, političkim i medijskim nastojanjima oko utemeljenja i promicanja društveno-psihološke prihvatljivosti homoseksualaca. Time se nameće zaključak da autorica ove knjige ima pravo kada se trudi pokazati da kategorija roda zaista ne mora biti nužno protumačena kao instrument svjetskog urotničkog plana koji promicanjem neograničene seksualne polimorfности teži hedonističkoj dekonstrukciji kršćanskog braka i obitelji, u svrhu, među ostalim, smanjivanja demografske prenapučenosti.

Svojim inzistiranjem na analitičko-kritičkom značenju kategorije roda, autorica se trudi pokazati mogućnost neideološke uporabe roda, metodološku korisnost roda kod prevladavanja neravnopravnosti uvjetovane patrijarhalnom kulturom. Rod se zaista iskazuje kao važno metodološko uporište kod propitivanja interakcije biološkoga, psihološkoga i kulturnog momenta kod oblikovanja spolnog identiteta. Ono što, međutim, R. Anić u svojoj polemici protiv urotničkog shvaćanja roda previđa, jest činjenica da ideologizirani pristupi rodu zaista postoje. U ime takvih pristupa, prisutnih u ne baš marginalnom sektoru rodnih diskusija pa i na razini političke prakse njima nadahnute, često se ni najmanje ne zazire od promicanja načelnoga spolnog polimorfizma. Prema tome, zaista se može govoriti o rodu na bitno dvojak način: s jedne strane, kao o *analitičkoj kategoriji* korisnoj kod dekonstrukcije hijerarhizacije spolova uvjetovane kulturom življenja pa i teologijom, dok se s druge strane rod pojavljuje kao

izraz i sredstvo jedne ideologizirane vizije radikalnog nadilaženja heteroseksualnosti u smjeru otvorenosti za pluralizam, spolnih identiteta utemeljenih na vlastitoj biografiji i njezinom društvenom kontekstu.

R. Anić tu činjenicu ne prihvaća. Prema njezinu mišljenju, rod se svojom strukturom analitičke kategorije opire pokušajima preobrazbe u jednu ideološku, "totalizirajuću kategoriju" (str. 147). Stoga ona taj ideološki moment ne uzima u obzir ni u trenutku kada u kritičkom tonu zamjećuje i prosuđuje utjecaj američkih katoličkih "fundamentalističkih" krugova (kako su nazvani u knjizi) na pristup rodu kakav je zastupljen u vatikanskim dokumentima (*Dokumenti Crkve*). Naime, u tim dokumentima nesumnjivo dominira kritički otklon od roda shvaćenog na horizontu "rodne ideologije" i njezine deregulacije heteroseksualne normativnosti. I to je zapravo onaj moment koji tvori srž zajedničke preokupacije redaktora vatikanskih dokumenata i spomenutih američkih antimodernih i antirodnih krugova. Tu se međutim nameće pitanje svih pitanja: postoje li u suvremenim pristupima ljudskom spolnom identitetu – ili ne postoje – takvi pristupi koji kategoriju roda koriste u radikalno dekonstrukcionističkom značenju, tako da po njima od tradicionalnog shvaćanja odnosa između biološkog, psihološkog i kulturno-interpretacijskog momenta ne bi trebalo ostati kamena na kamenu? Mi pak držimo da u aktualnim rodnim raspravama ima dovoljno uporišta za potvrđan odgovor na to pitanje. Pritom nije nužno potrebno zastupati postojanje neke organizirane globalne urote tzv. "rodnih feministica", kako to misle neki od autora kritiziranih u ovoj knjizi. Jer svaka teorija globalne urote svojom "metafizičnošću" nailazi na aporije. U svakom slučaju, teško je zanjekati činjenicu da se danas na Zapadu uz pomoć kategorije roda, interpretacijski ispunjene svjetonazorskim sadržajima, pokušava u mnogim ambijentima stvoriti prostor kulturne i političke prihvatljivosti za umnažanje/deregulaciju seksualnih identiteta (u građanskom pravu Španjolske, primjerice, sada se govori o "roditelju A" / "roditelju B";⁴ u australskoj putovnici uz rubrike "muško" / "žensko" postoji i treća rubrika, "neutralno").⁵ Imajući to u vidu, ne čini nam se primjerenom sugestija autorice da su dokumenti vatikanskih ustanova zbog

⁴ Prema Radio Vatikanu od 1. 3. 2012. (preuzeto s interneta 1. 5. 2012.: www.oeumene.radiovaticana.org/itl/print_page.asp?).

⁵ Prema pisanju britanskog lista *The Guardian* od 15. 9. 2011 (preuzeto s interneta 1. 5. 2012.: www.guardian.co.uk/world/2011/sep/15/australian-passport-third-gender-option).

nesklonosti rodnoj ideologiji fundamentalistički orijentirani. Atribut fundamentalistički upućuje na nesnošljivost, zadrtnost pa i neinteligentnost, a samo neslaganje sa sadržajima rodne ideologije (pa i kad bi ona bila tek jedan rubni, zanemarivi fenomen, čemu je, po svemu sudeći, sklona autorica!) po sebi nije opisivo kao fundamentalističko. S tim u svezi, bilo bi dobro da je autorica preciznije protumačila značenje pojma analitičko-kritičke kategorije ili čak metakategorije koju ona pripisuje kategoriji roda. Na koji način takva uporaba roda zaista po sebi onemogućuje radikalnu *diskurzivnu performativnost* roda kojoj teži rodna ideologija?⁶ Ta nemogućnost ne čini nam se baš nedvojbenom na temelju prikazanih teoloških primjera. Tako npr. na temelju autorici inače simpatičnog pristupa rodu protestantske teologinje Heike Walz i *Ekumenskog projekta teološkog istraživanja spolova u dijalogu* nije jasno što u rodno osviještenom teološkom istraživanju spolova znači "prihvatanje dekonstruktivističkih predodžaba fluidnog spola", odnosno što znači pa i samo "metodološka" dekonstruktivistička tvrdnja "nedogmatskog" tipa "da sve uvijek može biti drugačije shvaćeno" (str. 140).

Koliko god je u ovoj knjizi riječ o jednom veoma sažetom prikazu temeljnih elemenata promišljanja roda u aktualnoj pretežito katoličkoj teologiji njemačkoga govornog područja, autorica pruža uvjerljiv uvid u moguću plodnost kategorije roda za teološku antropologiju. Rod shvaćen u teologiji u značenju društveno-kulturnog spola u stanju je razotkriti različite, ne samo društveno-kulturne nego i religijsko-teološke konstrukcije koje su u povijesti, pa i u povijesti kršćanstva dovele do hijerarhizacije spolova, a time i do njihove neravnopravnosti. No ipak, ti i takvi zaključci o različitim načinima recepcije kategorije roda u društvenoj i političkoj javnosti Europe, u Crkvi i teologiji do kojih dolazi autorica ove knjige, ne čine ovu knjigu teološkim tekstom! U knjizi primijenjeni tip argumentacije nije teološki. Autorica se nesumnjivo bavi crkveno-teološkom recepcijom roda, ali se pritom služi metodom povijesti ideja. Ona ne ulazi izravno u pitanje "normativne etike" (str. 103), već opisuje rodni fenomen bez moralno-teološkog vrednovanja pojedinih interpretacija roda. Uglavnom se zadovoljava kritičkim zapažanjima na račun onih

⁶ O diskurzivno-performativnom karakteru roda u radikaliziranoj rodnoj teoriji piše psiholog J. Arènes u knjižici koja sadrži njegovo izlaganje pred Francuskom biskupskom konferencijom. J. Arènes, *La problématique du "genere"*. Documents-Episcopat, Secrétariat Général de la Conférence des Evêques de France, Paris, 2006., 11.

teoloških pristupa koji, po njezinu mišljenju, ne uspijevaju uvjerljivo pokazati suigru biološkoga i kulturnog u izgradnji spolnog identiteta ili pak nisu dovoljno svjesni nejednakosti spolova koju klasični teološki govor o polarnosti spolova uza sve izričito iskazane dobre nakane nije uspio prevladati. No i takav pristup veoma je koristan, kako za širu kulturnu javnost, tako i za onu crkveno-teološku jer, kako rekosmo, pokazuje svu složenost kategorije roda, njezinu značenjsku nedovršenost, ali i brementost emancipatorskim mogućnostima njezine neideologizirane analitičko-kritičke primjene u teologiji.

Na kraju, držimo da je radi izbjegavanja određenih interpretacijskih nedoumica koje se mogu javiti kod čitanja ove knjige, autorica trebala barem u zaključku ponuditi ukratko sročenu izričitu prikazbu svojega vlastitog teološkog gledanja na značenje kategorije roda i na njezine moguće razvoje u predstojećoj teološkoj budućnosti kršćanske/katoličke zajednice. Pritom ne bi bilo naodmet da je dr. Anić, koja inače češće kritički govori o nedostatnosti biološkog esencijalizma /determinizma/ ontologizacije kod izgradnje spolnog identiteta i pripadajućeg mu iskustva, barem fragmentarno pojasnila na koji način funkcionira moguća poveznica / međusobno prožimanje biološke, psihološke i društvene dimenzije spolnog identiteta.